

Dr. Tóth Gergely: Magyarok a kanadai prérin – láthatatlan értékeink

[Article with embedded images; available in Hungarian only.]

Már jó tíz éve foglalkozom szabadidőmben a Kárpát-medencén kívüli magyarság tárgyi emlékeinek fényképeken történő megörökítésével (www.magyarnegyed.com). Nem könnyű, de érdekes és egyedi értékmentő munka ez, hiszen az ember sok olyan helyre is eljut, ahová a turistának eszébe sem jutna elmenni, legyen az egy amerikai városi gettó, ahol a még mindig ott működő, a veszélyekkel dacoló 120 éves magyar templom falait többször érték lövések, vagy, ahogy az idén nyáron történt, Kanada prériállamainak ismert vagy elfeledett közösségei. Ugyanakkor – saját forrásokból fedezett évenkénti útjaimon – versenyt futok az idővel is, hiszen sok emlékünks az eltűnés határán áll.

2017. június-júliusi, majd öthetes utamon (összesen 11,500 mérföld) a Vancouver és Winnipeg közti terület magyar emlékeit kerestem fel. Sokan segítettek tanáccsal vagy más módon a közben érintett városokban is, illetve indulásomat megelőzően, amit hálásan köszönök, itt viszont kifejezetten a nyugat-kanadai végtelen szántóföldeken és síkságokon szerzett “vidéki” élményeimet foglalom össze.

A kanadai nagyvárosok főleg 1948-as vagy 1956-os hullámaival ellentétben ide jellemzően a XIX. sz. végén, a XX. sz. elején érkeztek honfitársaink, mivel Kanada akkoriban névleges összegért rendelkezésre bocsájtott földdel csalogatta ide a telepeseket, hogy a vadont művelhetővé tegyék. Ami a felkeresett magyar vonatkozású településeket illeti, egy részükről jóval utam előtt tudtam, másokról – ahogy az előfordul – csak útközben értesülök.

Bashaw kisebb mezőváros Alberta tartományban, Edmontontól délre, utam első “igazi” vidéki állomása. A főúttól néhány km-re szántóföldek között, porzó, kavicsos földút mentén áll az 1910-ben épült kis fehér **Szt. Mihály fatemplom**, mellette az egykori telepesek még ma is használatban lévő **temetőjével**. A sírokon Dubitz, Kerik (eredetileg Kerék), Tóth, Gruidl (*“born in St. Peters, Hungary 1843”*), Gallai, Polay, Öröm/Orom neveket olvashatunk. A leszármazottak 2006-ban kis emlékművet is állítottak itt, melyen ott áll magyarul a megható mondat is: *Isten áldja bátor elődeinket*. A templom 1972-ig működött, 1989-ben használták utoljára egy aranylakodalomkor. Az edmontoni egyházmegye illetékese, aki a helyet illetően telefonon útbaigazított, azt is elmondta, hogy az épületet – pénz hiányában – romló állapota miatt jövőre valószínűleg lebontják, ide is tehát az utolsó pillanatban jutottam el, hiszen ezek szerint hamarosan már csak hült helye lesz, azaz nem lesz mit fényképeken megörökíteni, s már csak a zsebkendőnyi temetőkert hirdeti majd az alapítók emlékét.

Bashaw, emlékmű a kis temetőben

Cardston Calgarytól dél-nyugatra fekvő falu, nem messze az USA határától. A calgary-i magyarok közül többen ismerik, de én nem tudtam róla, Szabó László, az ottani Magyar Ház elnöke hívta fel rá a figyelmemet. A kaliforniai dombokra emlékeztető, de azoknál zöldebb, festői tájban, kavicsos út mentén áll a **Szent Istvánnak szentelt fehér fakápolna**. Más nemzetiségekkel együtt magyarok emelték, mellette itt is kis **temető** és két emléktábla, *St. Stephens Cemetery. In loving memory of the pioneer families of this district*, és *Church of St. Stephen. One of the oldest churches in Southern Alberta. Built 1901 on South Hill, rebuilt 1907 by pioneers*. A magyarok nevei: Zubach, Vare (Vári?), Blasko. Szerencsére ennek az épületnek a jövője biztosítva van, a helyi történeti társaság tartja rendben, a vendégkönyvbe beírhatjuk nevünket és évente egyszer találkozóval összekötött szentmisét is tartanak. Korábbi emlékkönyvekben felfedeztem több magyar látogató nevét, és a Calgaryból és a közeli Lethbridge-ből idejött magyar zarándokcsoportok bejegyzését is. A falon Szent Istvánt bemutató képek és leírás is láthatóak.

Cardston, a Szt. István kápolna a távolból, előtte a temetőkert

Milk River, Alberta dél-keleti felében, Cardstontól két-három óra autóútra. Egy – a calgary-i Szojka-házaspártól kölcsönkapott – Alberta magyarságáról szóló kötetecskében (*Lajos Miskolci Panulics: The Long Road. Hungarians in Southern Alberta. Lethbridge, 1983*) olvasok róla, de konkrét adataim nincsenek. A magyarok nyomára legbiztosabban a **temető**kben lel az ember, így oda megyek először, a gyakoribb nevek (a továbbiakban is a teljesség igénye nélkül, és a ténylegesen feltüntetett írásmódban): Angyal, Baczuk, Racz, Horvath, Kukucska, Ferency, Toth, Santa, Balog, Gonczy, Szarka, Orosz, Obbágy/Obbagy, Lengyel, Juhasz, Nagy, Barankai, Eros, Koleszar, Gyuricza, Biro, Horgus (azaz Horgos). Ezután kezdtem el keresni a volt **Magyar Ház**at (az egyesületet id. Angyal Mihály alapította 1927-ben), melyről csak röviddel előtte olvastam szintén a Panulics-könyvben, hátha áll még az épület. Aznap éppen Kanada függetlenségének 150. évfordulóját ülték, az üzletek zárva voltak, de a kis falumúzeumban egy idős, dán származású asszony kérdésem után rögtön elkezdett a kocsim felé terelni, hogy akkor most lemegyünk a falunapra, ott van egy Obbágy nevű magyar származású farmer, az útba tud igazítani. Ott is volt az egyik asztalnál a feleségével, nem beszélt már magyarul néhány kifejezésen túl, de láttam a szemében a meghatottságot, hiszen igazi magyar látogatója nemigen van a környéknek. Útba is igazított a volt *Hungarian Community Club*-hoz, ami persze nem magában a faluban van,

hanem kint a földek között vagy 15 kilométerre. Némi keresgélés után meg is találtuk a ma már lezárt épületet, ahol az ezredforduló táján volt az utolsó rendezvény. Nemsokára előkerült a szomszéd telekről Ken Balog farmer és a fia, érdeklődve, hogy mit keresünk ott. Az asszonyt felismerték, s mondják, hogy rajta tartják a szemüket az idegen autókön, hiszen az USA határa csak néhány mérföld és arrafelé is jellemző a kábítószercsempészet. Említik, hogy ők őrzik a magyar egyesület régi jegyzőkönyveit, amiket így szintén le tudtam náluk fényképezni – sokszor ilyen véletleneken múlik, hogy egyébként soha elő nem kerülő, elfeledett írásos vagy tárgyi anyagra is bukkanjon az ember, olyanra, ami aztán valamelyest megtölti élettel a fényképeken ábrázolt épületeket, elmondja történetük egy részét.

ch 19 Received from memberships fees	
Mr and Mrs Russell Lawrence	6 00
Mr and Mrs Art Lund	6 00
George & Rogers	5 00
Fred Rogers	1 00
Mr and Mrs H. G. Livingstone	6 00
Mr and Mrs Andrew Hewitt	6 00
Mr Schuster Bodnar	5 00
Mr Marchand	5 00
Laurier Marchand	1 00
Mr and Mrs Hubert Smith	6 00
Edwin Smith	1 00
Mr and Mrs Nicklos	2 00
John Kolesar	5 00
Steve Angyal	1 00
Andy Spoons	5 00
Wellington Selby	5 00
Joe Balog	1 00
	67 00

Milk River – tagok névsora a jegyzőkönyvben, 1940 körül

Taber mezőváros jó órányira Milk Rivertől, a szintén fontos magyar múlttal rendelkező várostól, Lethbridge-től keletre. Itt – a helybéli “öregkanadás” Steve Csabay szerint, akit telefonon értem el – a volt Magyar Ház már nem áll, a **temetőben** viszont rengeteg magyar sír látható, köztük Fülöp, Megyes, Toth, Pecz, Berta, Lukacs, Réti, Balash (azaz Balázs), Mocsari, Gregus, Jablonkay, Chomos, Barca, Bartok, Sebok, Bodnar, Dobroczy, Szigli, Czibere, Zsednai, Astalos, Dorogdi (azaz Dörögdy), Vass nevekkal. Az út mentén látom a **Balog Auction Market** táblát, ami

tulajdonképpen jószágpiac, így gyorsan azt is és a nem messze levő telephelyet is megörökítem.

Taber, egy magyar sír

Szombat éjszaka autózom át Saskatchewan tartományba, jobb híján Moose Jaw városban valami parkolóban alszom. **Pangman és Khedive** két apró, szomszédos település, inkább szegényes tanyaközpont a magyar szempontból korábban fontos Regina várostól másfél órára délre. Pangman kis **temetőjében** csak egyetlen egyértelműen magyar névre bukkantam (Vass), de sok németre, köztük Barth, Fellner, Kaufmann. A falu **Holy Angels nevű templomában** az egyik magyarországi származású hívő azonban megerősíti, hogy annak idején Magyarországról való svábok kerültek ide nagyobb számban, és a templom tényleg elsősorban őket szolgálta. Khedive még jelentéktelenebb kis hely, de a **temető** itt is sok sváb nevet jelez, mint pl. Froh, Fellner, Balzer, Pingert. Itt is volt a magyarokat is szolgáló missziós templom, a Holy Angelsben kapott javaslat alapján meg is találok Khedive-től vagy tíz kilométerre egy útmenti farmon az egykori **St. William** apró, átalakított de takaros épületét, ami ma talán járműgarázs.

Pangman, temető bejárata

Khedive, a volt missziós templom átalakított épülete

Ezután következett a két legismertebb, vagy talán a két egyáltalán ismert és meglehetősen jól felmért nyugat-kanadai vidéki magyar település, Kipling-Békevár és Esterházy-Kaposvár, a tartomány dél-keleti sarkában.

A **Kiplingtől** 6-8 km-re a földek közt lévő **Békevár** nem helyiség, hanem annak a korábbi külső területnek a neve, ahol a magyarok református, majd baptista templomot emeltek, melléjük temetőt, s református paplakot és társadalmi helyiséget (az utóbbiak már nem állnak). A régi **baptista templomot** is lebontották azóta és helyette az 1950-es években új épült bent Kipling községben. A valódi ékszerdoboz **régi református templom (a Békevár Church)** 1910 és 1967 között működött, majd annak is épült modern utódja a községben. A gyönyörű kéttornyos fatemplom (melyet a magyar származású Joe Daku mutatott meg, az **újabb református templommal** együtt) és temetője azonban elég jól karbantartva áll a pusztá közepén, a Békevár Roadon, s a valamikori idetartozók és rokonaik évente egyszer tartanak itt nyári pikniket a templomkert területén. A templom előtt 1971-ben állított emléktábla hirdeti a *Békevár Pioneers* emlékét. Maga a **temető (Bekevar Presbyterian)** pedig a Kárpát-medencén kívül a legmagyarabb sírkert, ahol csak elvétve látni más nemzetiségű nevet az alábbiak között: Csizmadija (sic), Szántó, Daku, Albert, Mile, Lévaj, Czető, Szoó, Barta, Szecsy, Hidi, Mészáros, Borsos, Pető, Szakács, Fonagy, Kádas/Kadash, Kimeri, Gorzó, Balogh, Izsák, Rácz, Györe, Szakács, Nyeste, Máté, Molnár, Kiss/Kish, Tarr, Dóka, Debreczeni, Huzina, Katona, Béres/Beresh, Szűcs. A **baptista temető** (Calvary Baptist Cemetery) nevei közül néhány: Shoemaker (eredetileg Csizmadia), Szakács, Gáll, Mészáros, Simon, Kish, Varga, Mile, Daku, Gerő, Dóka, Polony, Berkes, Molnár, Tóth, Varga, Nagy, Unyi (talán rokona az alább, Leask faluban szereplő Vern Unyinak?), Baráth, s itt van eltemetve Ilonka István lelkész (1916-75), és Cserepka János lelképásztor (1919-99) és felesége is. Voltak a környéken persze katolikus magyarok is, ők a községi temetőben (**Town Cemetery**) nyugszanak: Barkasy, Kish, Szabó, Katona, Lukacs, Yuhasz, Árva, Barát, Demyén, Bertalon, Pintér, Dencsák, Szilágyi/Silagy, Pető, Szakács, Bagu, Kertai, Elek.

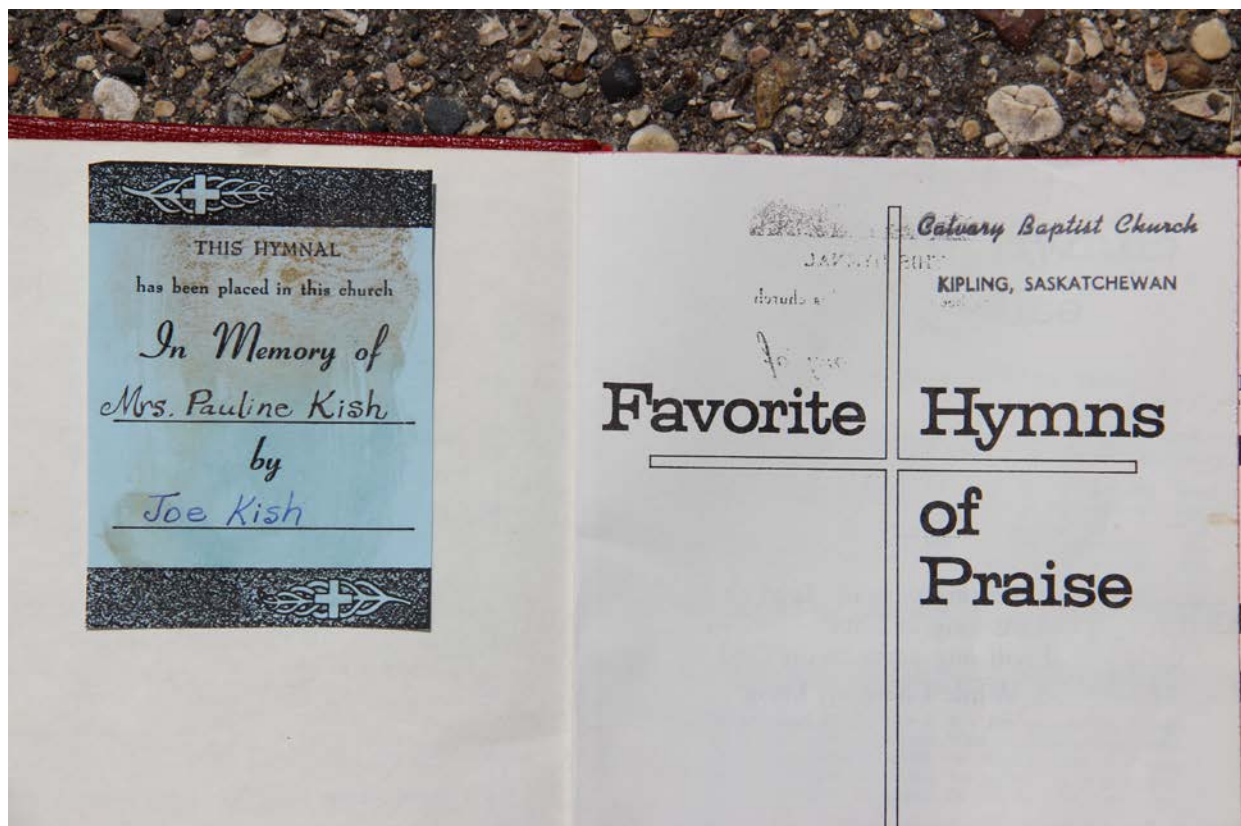
A református és baptista temetőktől továbbmenve áll a valamikori tanyasi iskola, a **Rákóczi School**, a magyar gyerekek egyik egytantermes, ma már romos iskolaépülete – erről egész véletlenül egy későbbi beszélgetés során hallottam, s az illető még azt sem tudta, hogy az épület áll-e még. Gyorsan kiementem tehát s meg is találtam az 1960-as évekbeli bezárása után (Kanadában akkor hivatalosan megszüntették és a településekre költöztették a tanyasi iskolákat) egy ideig gabonátárolónak használt házikót, belül az osztályterem falán még ott van egy kopott tábla is, egyébként azonban galambok röpdösnek ki-be. Ez is olyan váratlanul felfedezett és megörökített kincs tehát a magyar múltból, honfitársaink ottani jelentlétének nyoma, amiről a külvilág egyébként nem tudna, s hamarosan feltehetőleg már nem is fog állni. A helyi születésű és a református temetőben nyugvó egyetemi tanár, Martin Kovács helytörténeti kötetében (*Peace and Strife: Some Facets of the History of an Early Prairie*

Community. Kipling, SK, 1980) ugyan meg van említve, mint a magyarok egyik múltbeli iskolahelyisége, de hogy hol áll(t) és létezik-e még, az csak ott helyben derült ki.

Kipling község **falumúzeuma** is sok magyar emléket őriz, gondozóik közé tartoznak a ma már 90. életévük táján járó, igen vendégszerető Daku Péter és Pauline (aki jobban szereti, ha Piroskának szólítják), a baptista gyülekezet tagjai, akiknek a nagyszülei vándoroltak annak idején Kanadába. Ők mutatták meg **a jelenlegi baptista templomot** is. Kalauzom, Vincze Gyula is idevalósi, ő a kevés 56-os egyike, aki megmaradt itt a környéken, második felesége, Erzsébet pedig Magyarországról csatlakozott hozzá, s egy ideig magyar nyelvet is tanított a helybelieknek, s ő is több adattal segített, a környék jó ismerője. A faluban egyébként van egy Magyar Road nevű külterületi út is, és még most is sok föld magyar származású farmer tulajdonában van (pl. Debreceni, Szűcs, Kish, vagy a volt Rákóczi Iskola közelében Szakácsék). **A hősi emlékművön** is van persze magyar név, két Santo (Szántó) és egy Toth.

A Békevár református templom (1910-1967), előtte az emlékmű

Részlet egy kiplingi baptista énekeskönyvből

Esterházy és Kaposvár. Történetük szintén elég jól fel van dolgozva, így erről most csak annyit, hogy a Kaposvár nevű terület (**Kaposvár Historic Site**) ma Esterházy városháza tartozik, attól vagy 6 km-re délre van a szántóföldek között, s eredetileg ez volt az itteni magyar telepesek vallási és társadalmi életének központja. (Odafelé menet Helmeczi Farm táblát is látok egy bejáratnál.) Ma szépen gondozott nagy telek, rajta a ma már csak különleges alkalmakkor használt, védett, 1907-ben épült, s idén a magyar állam által is hivatalosan köszöntött **Magyarok Nagyasszonya** (Our Lady of Assumption) katolikus templommal, temetővel, egy zárándoklatokon, lelkigyakorlatokkor használt szabadtéri Lourdes-i Mária-grottóval, melyet Horváth atya építtetett 1942-ben, keresztútval, és a múzeumként működő volt parókiával, valamint az első telepesek nevét megőrkítő emlékművel. Háromnyelvű (angol, francia és magyar), a letelepedés történetét összefoglaló emléktábla is van itt, mellette pedig még egy angolul, mely a terület szlovák telepeseit említi. A temetőben a Marjók, Gönczy, Lovász, Babyak, Helmeczi, Bartók, Fülöp, Hornyák, Veres, Orosz, Rákai, Lippai, Tinics, Gyuricska, Nagy, Tóth nevek jellemzőek. Bent Esterházyban több magyar utcanév van, Gonczi Ave., Urban Ave., Babyak St., Esterhazy St., Kaposvar Dr., Kubik Dr. **A helytörténeti múzeum** is őrzi a magyarok emlékét, a városi parkban pedig több fán, padon, járdalapon látható magyar származású adományozók

neve. A múzeumban ajánlották, hogy hívjam fel telefonon Gönczy Eugene-t, aki magyar vonatkozásban jártas, ő is segít néhány tanáccsal. Meg kell említsük a városban álló **Our Lady of Victory** katolikus templomot, ahova a kaposvári régi templom bezárása után betagozódtak a magyar hívek, így ott is vannak magyar vonatkozások, nevek. Az épp otthon lévő lengyel pap kérésére régi anyakönyveket is előszedett. Véletlenül ismertem meg ekkor itt a templomban Audrie Lippait (sz. Tóth), aki gyorsan felhívta 70 körüli unokanővérét, Carol Helmeczyt (sz. Lippai), akivel félóra múlva beszélünk meg találkozót kint a földek között. Még elég jól beszél magyarul, a nagyszülei voltak az eredeti bevándorlók, s igen örült az apró magyar szuvenírnak, amit segítségéért a végén adtam neki. Megmutatta a magyarok két volt tanyasi iskoláját, **az Esterházy és a Szent István iskolát**, ő is az egyiknek a tanulója volt. Az Esterházy iskola már romos, előtte viszont még megvan a kőgúlára erősített jó állapotú emléktábla, mely a magyar telepesek emlékét őrzi, *Esterhazy Colony* feljellel. A néhány kilométerrel odébb álló Szent István iskolát a 60-as évekbeli bezárása után ellenben sokáig magyar klubként használták (alap. 1967, bejárata fölött *St. Istvan Recreational Club*), már nem működik, szerény berendezése azonban még megvan, köztük a tagság névsora fatáblára írva, régi fényképek, egyéb magyar emlékek. Ez a felfedezés is hasonló a békevári iskolaépületéhez, hiszen csak a véletlenül múlt, hogy valakivel beszélgetve megtudtam, hogy a két iskolaépület még létezik. A városka **hősi emlékművén** is néhány magyar név, Kurucz, Urbán, s még egy-kettő, mely hangzása alapján lehet magyar is, vagy más nemzetiségé is.

Kaposvár Historic Site, az emlékművek, mellettük a sírkert

Esterházy, a volt Szent István tanyasi iskola, később klubhelyiség

Esterházytól negyedórás autóútra fekszik a svédek által alapított **Stockholm** falu, ahol a magyar volt a második legjelentősebb telepescsoport, s amit elődeink maguk között gyakran Sokhalomnak neveztek, utalva az enyhén dombos tájra. Többen a Manitoba állambeli Hun's Valleyből telepedtek át ide (l. lent a Polonia-bekezdésben). Legfontosabb magyar emléke a **Szent Erzsébet templom** (az egyházközséget 1906-ban alapították), amit a természetesen magyar származású Ilona Zambal mutatott meg belülről egyik este. A templomhoz a telket annak idején Ilona dédapja, Sivák János adományozta. Szép, ma is virágzó közösség, igaz, nincs plébánia-rangja vagy helyben lakó papja, de őrzik a magyar jelleget, s ide is nagyobb távolságokról jár be vasárnaponként a hívek többsége. A mellette levő **Szt. Erzsébet temetőben** kőkereszt, felirata: *Isten dicsőségére emeltette Bodnár Lajos és neje 1922*. A sírokon az Antalfi, Banga, Kada, Kozma, Farkas, Nagy, Mihalicz, Kozma, Balazs, Matyi, Fazekas, Hegedus, Szalay, Fejes, Stadler, Kaczur, Sivák, Czinku, Abdai, Estók, Révész, Dancsók, Szikora, Pinke, Saufert, Makay, Herperger, Tarcali, Magashegyi, Gulash, Helmeczy, Drotár, Miskolci, Bozsik nevek jellemzőek, s itt nyugszanak Monsignor Sántha Pál és Kulcsár András atyák, és Horváth Ida és Réti Johanna nővérek is. Szemben van a **Village Cemetery**, ott csak két magyar nevet látok, Péter Józsefné sz. Máté B. Esztert, illetve a magyar sváb Herpergert. Az egyik utca neve Arpad St., a templom utcája pedig értelemszerűen Elizabeth St. Kicsit odébb városias, emeletes

épület áll, itt laktak a **Szociális Nővérek Társaságából** való magyar apácák; 1925 táján járt itt Schlachta Margit, aki az otthont megszervezte a Társulat számára. A nővérek sok évtizeden át szolgálták a préri magyar lakóit Stockholmban is, s ebben az épületben működött az **iskolájuk** is. Ma lakások vannak benne. A szomszédos ház postaládáján a Toth név áll. Az iskola mellett volt a **Magyar Ház** is, amit azóta szétszedtek s a falu központjában újra összerakták, ma idősek klubja működik benne, nem magyar jellegű tehát, de mindenesetre maga az épület nem lett az enyészeté, s persze le is fényképezem, hisz így lesz teljesebb a település magyar története.

Stockholm, Szt. Erzsébet templom

A következő nap irány **Otthon**. Kovács János református lelkipásztor alapította 1894-ben magyar pioníroknak. Ahogy tudom, ez volt az első magyar református gyülekezet Kanadában. A falucska egyik utcáján az 1993-ban az egyik alapító, Bálint István unokái által emelt **emlékmű** hirdeti az alapító családok emlékét, rajta a nevek: Almási, Bálint, Barsi, Béres, Bíró, Bódi, Brehoczky, Bucsis, Chillog, Czinkota, Farkas, Fehér, Gendur, Gulash, Gyuricsko, Hegyi, Haydu, Kish, Konyha, Kormos, Kovács, Litványi, Molnár, Nagy, Piros, Toth, Varga, majd a később csatlakozott Bene, Bauer, Guba, Horváth, Pittlik, Ruby, Simon és Seuch (talán Szűcs?) családok.

Arról, hogy itt volt református és katolikus magyar templom is, tudtam, de azt nem, hogy ezek hol lehetnek, mert ezek sem magában a faluban vannak. Egy asszony elírányított a néhány km-re a földek között álló református templomhoz, melyről kiderült, hogy valójában ez a **katolikus templom**, amit a tetején lévő kereszt és a sarokkő felirata meg is erősít: *Otthon Holy Trinity Roman Catholic Church, AD 1950*. A mellette levő kis temetőben szinte kizárólag magyar sírfeliratok: Gulash, Kormos, Chillog/Csillag, Molnár, Almási, Szedely, Danish, Nagy, Bene, Bella, Bauer, Farkas, Hegyi, Bucsis, Varga, Endresz, Hudy, Béres, Simon. Maga a templom elhagyatott, évek óta nem használják, magyar utalást nem látok benne, de a temetőket rendben tartják. De hol van a **református kápolna**? Két nappal később jártam újból Otthonban, bekérdeztem egy gazdához, aki átirányít egy idős házaspárhoz, akik állítólag a templomocska gondját viselik, ők azonban nincsenek otthon. Így egy autót intek le, az illető el is magyarázza, hogy melyik úton hány mérföld merre, ami nagyjából stimmel is.

Otthon, katolikus templom

Közben az egyik huszadrendű földúton egy épp ott dolgozó apa és fia csodálkozik is, hogy mit keresek arra, mivel arrafelé senki nem jár. A kis fehér fatemplomot, amit az internetről képről már ismertem, aztán néhány száz méterről meglátom, s ilyenkor mintha régi ismerőst pillantana meg az ember. Ugyanakkor nem tudhatja, pontosan mit is talál ott, s valóban, elhagyott, belül üres kápolnáról van szó, az odavezető csapás fűvel benőve, keréknyomokat sem látok. Közvetlen az épület bejárata előtt már akadálymagyságúra nőtt bokrok, a szokásos fűbengázolás, de a fényképezés megtörténik. Itt sem lehet tudni, az épület hány évig bírja még. Az ajtó fölött táblákon a felirat: *Otthon United Church. Calvin temploma, Oct. 17, 1909, Békevári Egyház* (része). Mellette a kis temetőkert úgy-ahogy rendben, de a fű csak közvetlenül a sírok mentén lekaszáva, a kapu lelakotva, persze csak átmászva lehetett bejutni, viszont az egyik fiatalon elhunyt sírján ott van néhány emléktárgy, tehát nemrég mégiscsak járhattak itt rokonok. Néhány a nevek közül: Nagy, Ruby/Hruby, Gendur, Barsi, Litvány, Bálint, Horváth, Czinkota, Bíró, Gyuricskó, Varga, Végső, Kish. Emlékül itt is nemzetiszín szalagot kötök a kapura, hátha valaki majd megtalálja és felismeri. S ahogy errefelé már megszoktam, itt is feljegyzem a hely pontos GPS-koordinátáit, hiszen errefelé nincs utca és házszám, amit be lehetne ütni, a legtöbb keresett emlék helyét a helybeliektől kell megtudakolnom, s még ők sincsenek feltétlenül tisztában azzal, hogy mit is rejt a végtelen tanyavilág.

Otthon, a református kápolna benőtt bejárata

A **Saxon Hill** nevű területen jó száz éve volt még magyar cégérű postahivatal is, mára azonban csak egy főbb út menti, 1909-ben létesített, rendezett **St. Stephen's R. C. Cemetery**, és benne egy kőgúlán emléktábla hirdeti a valamikori magyar telep és az 1909 és 1993 között ott állt (s 1965-ig működött) Szent István templomocska emlékét, rajta a templom egy képével. Néhány név: Somogyi, Kosa, Onda, Abday, Varga, Bodie (Bódi), Potyondi, Béres, Stadler, Soós, Svayger, Bella, Kudlik, Bucsis, Pál, Bokán, s az alapító Szaxon Ferenc egy rokona, talán fia, Lajos (1878-1953) és felesége.

Saxon Hill, emlékmű a Szt. István temetőben

Halmok ma már nem hivatalos földrajzi név, csak a magyar településrész múltbeli neve. Állítólag volt katolikus és református templomuk is, s csak az utóbbinak jutottam nyomára, a másik valószínűleg már nem létezik. A táj itt rendkívül különleges és embert próbáló, rengeteg a jégkorszaki eredetű apró állóvíz, a terület mocsaras-lápos, köztük a gazdák igyekeznek minden használható földdarabot hasznosítani. Egy ukrán származású fiatal farmer segít a háza lépcsőjén beazonosítani a református kápolnát az ún. grid map-en, s felhívja figyelmemet egy másik apró temetőre is. Helyben vagyunk tehát, ilyenkor az ember el is felejt, hogy ezeken az utakon ebédre nem is jut idő, hiszen az időm mindig ki van számítva és még sok helyszín vár (ezen az úton egy jó hónap alatt 11400 mérföldet, azaz 18000 km-t tettem meg). Alig járt földút

mentén, a világ által elfeledve tűnik fel az elhagyott, de kívülről még jó állapotú kis kápolna, ajtaja fölött a felirat: ***St. Paul United Church. Halmok 1910 Magyar Mission.*** Belépéskor az ajtónyitással jókora hangyabolyt kell félretoljak, a szószerk felé pillantva viszont megdobbban a szív, mert rajta – ritka kivételként – magyar utalás, egy kopott, galambpiszokkal borított, foszladozó bársonylepel, *A Halmoki Ref. Női Egylet ajándéka* felirattal. Itt megállt az idő, látszik, hogy legalább ötven éve érintetlen az épület – hogy a templomot mikor használták utoljára, nem lehet tudni, létezéséről is csak Ruzsa Jenő 1940-es könyvéből értesültem, amit előző héten Calgaryban kaptam (*A kanadai magyarság története, Toronto, 1940*). Itt muszáj lépni, gyorsan elő a kocsiból a kés, óvatosan lefejtetem az anyagot, meg kell menteni a biztos enyészettől. Majd eljut Magyarországra a Református Egyház tárgyi emlékei közé.

A templomocska mögött kis **temető**, a fű le van kaszálva, de egyébként karbantartásnak nincs más nyoma. Szinte trópusi a hangulat a nyári hőségben, a sok állóvíz miatt párás a levegő és rovarok ezrei zúgnak. A sírokon Horgas, Gendur, Kardos, Toth, Czinkota, Salamon, Takach/Takács, Urbán, Benedik/Benedek, Madaras neveket látok.

Halmok, református kápolna

Itt is nyilvánvaló, hogy ezen a vidéken kizárólag a falvak hatalmas külterületi úthálózatát ábrázoló ún. RM- (rural municipality) térképekkel, a grid map-ekkel, útbaigazításokkal vagy pontos koordinátákkal (ha megvannak) lehet bizonyos dolgokat megtalálni. Az ukrán farmer által említett másik temető a következő állomás, először nem is veszem észre, bár egy útmenti táblácska jelöli, hogy merre van a **Rockdell Cemetery**. Másodszori behajtáskor látom meg vagy száz méterre néhány sírkőkereszt tetejét egy teljesen elvadult részen egy szántóföld mellett. Kocsival ide sem lehet bejutni, újabb fűgázolás, kényszerű ismerkedés a helyi rovarvilággal. A süppedő sírokon itt is szinte mind magyar nevek, feltehetően a katolikus telepesekéi, s lehet, hogy én leszek az utolsó, aki megörökítette őket: Arvay, Churko, Horvath, Nagy, Cseh, Somogyi, Kalmár.

Halmok, az elhagyott Rockdell Cemetery

Lestock község valamikor komoly magyar település volt, mára csak leszármazottak maradtak. A valamikori magyar telepésekre utal néhány utcanév is: Bimbo St., Virag Ave., Granatier St. (az egyik sváb farmercsalád), s maga a 15-ös út neve is Arpad Ave. ezen a szakaszon. Egyetlen volt magyar üzletről szerzek most tudomást, a valamikori Szentés-ruhaboltról.

A helyi kanadai katolikus templomnál meglátott asszony éppen Bartókné, ő igazít valamelyest útba ki a pusztába, de rendesen csak angolul tud már. Gyorsan ki a terepre, szerencsémre egy az ottani kavicsos földutakat karbantartó nagy egyengetőtraktor, ún. *grader* van előttem, a vezetője felajánlja, hogy kövessem, kivisz a két magyar helyhez, a Szt. József temetőhöz és a Szt. Erzsébet templom és temetőhöz. Úgy ötven méterről megyek utána, de így is hihetetlen az általa felvert porfelleg, így tulajdonképpen csak a porfelhő után megyek, hogy mit követek, nem is látom. Ez is végtelen grid road-ok világa, ahol néhány mérföldenként viszonylag szabályosan haladnak észak-déli és kelet-nyugati irányba az adókból elég tisztességesen rendbentartott murvás földutak. A falutól jó 15 km-re levő **Szent József temetőben** a nevek Kish, Bobák, Máji, Macza, Lőrincz, Major, Kulin, Szepesi, Lendvay, Granatier, Kósa, Bodnár, Szigli, Bacsu, Pádár, Lábas, Tarr, Réti, Lippai, Krámer, Makó, Molnár, Németh, Mihalicz. Közepén emlékmű táblával a pionírok emlékére, és a valamikori templomocska (1910-68-ig állt itt) harangja hírmondónak kiállítva. A harang felirata: *A Szent József templomnak Isten dicsőségére állította Szepesi Mihály és neje Kulin Juliana.*

Lestock, a volt templom emlékműve a Szt. József temetőben

A **Szent Erzsébet templom** további jó tíz km a földek, kis tavak között – a fából készült épület lezárva, a véletlenül nyitva hagyott sekrestyeajtón jutok be. Nagyjából rendben tartott, de használaton kívüli épület, az oltár melletti zászlón *St. Elizabeth Parish, Lestock* olvasható. Kint a főbejárat előtt európaias kőfeszület magyar felirattal: *Isten dicsőségére emeltette Tóth J. István és családja 1938.* A temető bejáratánál információs tábla (***St. Elizabeth's (Hungarian) Roman Catholic Cemetery***), rajta az alább, Quintonnál részletezett, söjtöri eredetű Hordós család adományainak elismerése, és az itt eltemetettek névsora. A temetőben is áll egy kőfeszület, *Isten dicsőségére emelte a Szent Erzsébet Hitközség 1928-ban.* A sírokon a gyakoribb nevek: Deák, Lukács, Kiss, Bóha, Hordós, Máté, Németh, Gerencsér, Csuka, Buksa, Baksa, Csernik, Tóth, Szemetkó, Benko, Bonyai, Vass, Gyore, Bartok, Veresh, Bán, Battyanie/Battanyi, Bacsu, Réti, Kalcsits, Bence, Santo (Szántó), Branyiczky, Widemann, Jakabffy, Tüttösi. Kicsit odébb jó állapotú épület, az egyházközség ún. social hallja (St. Elizabeth Community Center), manapság ritkán használják, ha egyáltalán, de a fű az egész telken levágva. A néhány száz méterrel további útkereszteződés területét, ahol ma csak egy tanya áll, a google térképei *Magyar*-ként tüntetik fel, de ott helyben erre nincs utalás.

Lestock, Szt. Erzsébet templom

A szomszédos apró **Punnichy** egyik étkezdéjéből kilépő helyi indiáncsalád igazít útba az 1911-ben épült **St. Ann templomocska és temető** felé. A kis **hősi emlékművön** egy magyar név is olvasható, Orban. Útba esik a faluszéli **City Cemetery**, benne Laszlo, Rakai, Kovacs, Orban, Bugyi, Kajati, Keleman (Kelemen), Jakabffy, Baan, Benko, Nagy, Horváth, Tüttösi, Bencze, Ollinger nevek. Odafele menet át kell haladni a *George Gordon First Nation* ("bennszülött, honos közösség") nevű rezervátumon, elszórva takaros vagy szegényes házak, közös a legtöbbjükben az udvarokon mindenfelé látható lomkupacok, autórongsok látványa. Itt is hatalmas fehér porfelhőt jelent minden egyes jármű elhaladása, ez is a mindennapok része. 17 mérföld (kb. 27 km) után látom meg a távolban a fehér templomtornyot. Szépen rendben van tartva, belül vendégekönyv, évenkénti nyári ünnepi szentmisékről fényképek a fali tablókön, az innen valósiak akkor itt is találkozót, pikniket tartanak. A temetőben Lőrincz, Orban, Daradics, Sabo (Szabó), Kolb, Gasper, Csiki, Sántha, Kelemen, Szentes, Urszulán, Pintér, Paik, Kurucz, Sepos (Sipos), Bereti, Chibi, Sebesten (Sebestyén) nevek, köztük a magyarországi sváb Ollinger család több tagja. Itt született Ollinger Lajos is, aki az 1960-70-es években a Reginai Magyar Ház elnöke volt. Jellegzetes nyelvezetű felirat több régi kőkereszten: *It nyukszik Kozsán Anna, kimult ez világból 1922 április havának 19.én.*

Punnichy, Szt. Anna kápolna, az előtérben a temető

A faluban, amikor másnap visszamentem, lefényképeztem a ma már egyetlen magyar boltfeliratot, a már nem működő *Benko's Appliances, Sporting Goods*-ot. A kis helytörténeli múzeum udvarán egy lebontott iskola **emlékműve**, a ráerősített táblákon a több száz név között számos magyar is van.

Punnichy, egy néhai magyar üzlet cégére

A szomszéd település **Quinton**. Főleg német telepesek alapították, de a falu bejáratánál álló üdvözlőtáblán ott van az *Isten hozta* is. Dr. Török István 1978-as könyvéből (*Katolikus magyarok Észak-Amerikában*) tudok az 1914-ben épült **Szt. Mary magyar missziós templomról** (a terület neve akkoriban Máriavölgy volt), azt kezdem hát keresni. A rezervátumban egy indián család próbálja leírni, merre van, de nem találom, így gazdaságokat keresek, hogy oda kérdezzek be. Véletlenül meglátom a *Hordos Farm* feliratot az egyik bejáratnál, s eszembe jut, hogy Bartókné az előző nap említette, hogy ott kint laknak a Hordósok. Az asszony van otthon, elmagyarázza, hogy jutok a templomhoz, s mondja, hogy az anyósa még jól tud magyarul, örülne, ha tudnék vele is találkozni. Ki a helyszínre, ritka kivételként egy ma is működő templom, kéthetente vasárnap tartanak itt misét. Nagyon szép rendben tartja a környék néhány magyar származású farmercsaládja, a bejáratnál a falon magyar vonatkozású emlékek. Közben megérkezik Hordós Steve is, akit közben értesített a felesége, mondja, hogy

este nézzek be hozzájuk. Ők tették rendbe a kis temetőt is, melyben Sich (Szűcs), Sentes, Nagy, Baska, Hordos, Matai, Demeter, Laslo, Siska, Nagy, Kuhar, Borbandy, Fazakas, Urszulán, Santha, Gyorfi, Nistor (Nyisztor), Kaytor, Ficski, Horváth nevek láthatók. Az esti látogatáson 87 éves édesanyja, Hordósné Viktória (szül. Kuhár), akinek a szülei vándoroltak be, tényleg nagy örömmel beszélgetett velem magyarul, angol akcentussal, ugyanakkor a szüleitől örökölt magyar vidéki tájszólásban. Mondja, hogy Magyarországon is járt egyszer az unokájával. Mindkét fia farmer, az egyik a közvetlen szomszédja, aki szintén átjön, Steve pedig kb. tíz percre lakik. Ők már nem beszélnek magyarul, csak nagyon kezdetlegesen, de a legtöbb dolgot megértik. Látszik rajtuk (és általában az összes farmeren, akiket megismertem), hogy megőrizték keresztény hitüket, az erős, jó kiállású Steve nyakában is apró Mária-medál függ. Örömmel mondják azt is, hogy az egyik lányuk esküvője nemrég itt volt ebben a félreeső templomban, ami ugyancsak ritka dolog az eddig meglátogatott kis, legtöbbször elárvult templomok tekintetében. Este szállás félóránnyira egy "kempingben", azaz kis falusi uszoda melletti füves területen.

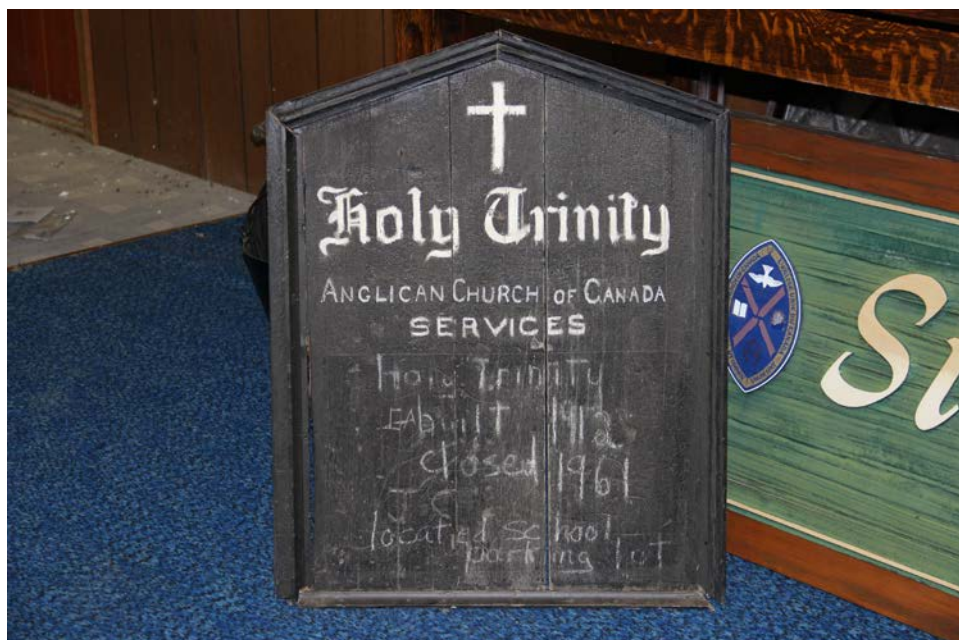

Quinton, St. Mary's templom

Másnap reggel vissza Quintonra, nyolckor egy félórára John Mataiékhoz megyek be, ő is a közelben lakik holland származású feleségével 1907-ben alapított, tartományi nívódíjas farmján (*Century Family Farm Award*). Az ő apja a közeli útkereszteződésben

rendes méretű fakeresztet állított, a rajta lévő Krisztus-szobrot 1950-ben hajón hozta magával Rómából, ahol szentévi zarándoklaton voltak. Ez az első, Európában megszokott **útmenti feszület**, amit Észak-Amerikában láttam, ebben lehet, hogy egyedülálló. Útba igazít még volt tanyasi iskolájuk, a **Ravensburg School** helyét jelölő emléktáblához is, mely egy félreeső keskeny földút mellett áll körbekerítve. A tábla körüli fűvet is Matai tartja rendben, a helyiek így is őrzik múltjuk emlékeit, akkor is, ha szinte csak ők látják azt, hiszen a helyi gazdákon kívül erre senki nem jár, még az útegyengető sem. Az RM-térképen a szántók tulajdonosai között itt is több magyar név, Orban, Ollinger, Szeles és Lorence (Lőrincz), Benko, Gerencser, Biro, Kaytor, Urszulan, Tuttosi, Sebesten.

Következő fő állomásom Wakaw városka lesz, útban odafelé megállok **Simpsonban**, amiről nem sokat tudok, csak annyit, hogy kanadai anglikán templomában annak idején magyarokat is gondoztak. Az RM-hivatalban kapok egy vastag helytörténeti könyvet, ami errefelé hála Istennek úgy látom szokásos, valószínűleg Kanada vagy a tartomány valamelyik főbb évfordulóján kérték fel az önkormányzatokat megírásukra. Magyar utalást a kötetben nem találok, a keresett templomot (Holy Trinity) azonban látom benne, igaz, az épület már nem áll, 1912-61-ig működött. Apropos RM, a prérítartományokban nemcsak polgármesteri hivatal van, hanem úgynevezett Rural Municipality Office is, amely a falu szorosan vett határain kívüli helyi ügyeket intézi, melyek közül a legfontosabb a hozzá tartozó többszáz vagy akár -ezer mérföldes tanyasi úthálózat fenntartása. A már említett úthálózati térképeiken a temetőket is jelzik, a földterületeket tulajdonló farmerek neve és egyéb alapvető mutatók mellett.

Simpson, a magyarokat is ellátó templom nyoma a falumúzeumban

Ezután még kimehetnék három temetőhöz is, amit egy helybéli felsorol, de nem tudni, melyik rejthet ezekből magyar sírokat, így idő hiányában erre most nem kerül sor. A hivatalvezető asszony viszont kinyitja nekem az utca túlfelén lévő kis **múzeumot**, ott is utal egy-két tárgy a volt templomra, de konkrét magyar vonatkozást itt sem találok. Itt fordult elő az is, hogy a gyengécske külterületi aszfaltút minden különösebb figyelmeztetés nélkül hirtelen egy néhány száz méteres szakaszon átmegy kavicsos, hepehupás földútba, majd utána újból aszfaltosba, mintha mi sem történt volna. Ebéd persze ma sincs, de ezeken az utakon erre van beállva az amber, csak a kötelező nescafé meg ilyen-olyan száraz süti vezetés közben.

Viscount is a listámon van, erről is csak a Ruzsa-kötetből tudok, mint valamikori magyar helyszínről. Csak úgy találomra keresem meg az egyik temetőt, a hivatalban előtte lefotóztam az RM térképet, s az alapján igyekeztem eligazodni a sok tájékozási pontot nem nyújtó, egyhangú földútrendszerben. Szerencsémre a térképen kinézett temető épp a **Holy Trinity magyar sírkert**, néhány a nevek közül: Bartok, Farago, Farkas, Kiss/Kish, Koska, Nagashogyi (valószínűleg Magashegyi), Olah, Schekk, Such, Veres, Zonyi (Szőnyi?), Hegy, Banga, Pongracz, Simon, Nagy, Toth, Beleznay, Egeto, Farago, Pastor, Tayfel, Gáspár, Düh, Czövek, Kuti, Meszaros, Ponák, Gress, Molnar, Pinke, Palfy. De látok néhány német, sőt egy cirillbetűs sírt is. A temetőt rendben tartják, egy táblán az ott nyugvók nevei is fel vannak sorolva ábécésorrendben. Az RM-térkép több magyar nevet is jelöl, mint földterület-tulajdonos családot, köztük Pálfy, Jacki, Olah, Farago.

Viscount, Szentháromság temető

Prud'homme francia alapítású falu **Szent László magyar templomát** képről már régebben ismerem, fent van az interneten egy Pinterest oldalon is (<https://www.pinterest.com/pin/221591244145039720>), de semmi egyebet nem tudok, csak azt, hogy valahol a falun kívül áll, a szokásos módon a földek között rejtőzve. Egy internetes utalás értelmében először rossz irányba indulok be a földek közé, s közben ukrán orthodox fatemplomokat is látok kupolás tornyokkal, mind az itteni magyar templomainkhoz hasonlóan vagy már bezártak, vagy csak alkalmanként használják őket. Igazi ékszerdobozok ezek is. Aztán valaki szól, hogy a kinyomtatott képen lévő templom erre biztosan nincs, így irány a főút másik oldala, Prud'homme falu felé. Akit az út szélén itt leintek, éppen egy fiatal Miskolc-leszármazott és örömmel segít, mondván, hogy a nagyszülei is ott vannak eltemetve a templom mellett. Az 1903-ban alapított magyar telep, tehát a templomépület, a temető és az egész telek szerény, de példás rendben van tartva, a templomban vendégkönyv, előtte pedig három kőgúlán emléktáblák, melyek közül a középső a telepet alapító Érdujhelyi Menyhért atya emlékét ápolja, aki Kanada első magyar katolikus papja volt (s aki később az USA-ban, a pennsylvaniai Allentownban s más helyeken is működött). A **temetőben** nyugszik az 1911 és 1930 között itt szolgáló Solymos Oszkár atya is. Ide még vissza kellett menjek, mert a délutáni nap már nem volt kedvező, de most már ismerem a járást.

Prud'homme, Szt. László temploma, előtte az emlékművek

Egy óra múlva érek be **Wakaw** kisvárosba (róla többet később), a prospektusban feltüntetett két kemping közül az egyik nem működik, a másik magánterületen van, zártkörű. Így nekivágok a kivezető főútnak, egy **St. Benedict** falut jelző tabla alján kempingjelzést is látok, irány tehát az eldugott kis település, közép- és alsórendű földutakon. A jelzett kemping ott sem működik, így az egyetlen nyitva lévő épületbe kérdezek be, egy régi, különleges hangulatú “hotelbe”. A hat emeleti szobához (amiből a középső kettőnek nincs is ablaka, ajtókulcsa egyiknek sem, a konnektor pedig a plafonról lelógó hosszabbítódrót) mintha az ötvenes évek óta nem nyúltak volna, s persze csak egy fürdőszoba van a folyosó végén. Ugyanakkor nagy vendégszeretettel fogadott a Saskatoonból néhány éve kiköltözött tulajdonos, és az egész épületnek igazi jó konyhaszága van. Persze nyilván örült is, hogy autó áll a szállodája előtt, ráadásul több napra, a végén emiatt még árengedményt is ad. Amikor bekérdeztem, hogy van-e szobájuk, a pincérnő csodálkozott is, hiszen errefelé nem nagyon száll meg senki, ami igaz is lett, senki más idegent nem láttam. A lenti étkezde és bár hétvégeken van nyitva, más napokon pedig igény szerint. E 87 lelkes település is részben magyar alapítású, állt itt valaha magyar Szent Imre templomocska is. Vastag helytörténeti emlékkönyvükben sok utalás van honfitársaink jelenlétére. Négy napig tehát itt van a főhadiszállás.

St. Benedict, régi temető, Asztalos Katica sírja

A falu katolikus temploma melletti **temetőjében** Galambos, Siba, Korosi (Kőrösi), Nyuli, Kovacs, Varga, Placsko, Racz, Baran, Meszaros, Asztalos és Kiss nevek. A kb. öt km-rel kijebb eső, 1909-67-ig működött szintén katolikus Old St. Benedict Church (amit a szerkezete miatt csak *Basement Church*-ként emlegetnek) és a hozzá tartozott valamikori Parochial School melletti, 1913-ban nyitott **Old St. Benedict Cemeteryben** pedig a többségében német telepések sírjai mellett Mészáros, Siba, Varga, Placsko, Molnár, Asztalos, Kovács és Lábadi feliratokat látok.

A közeli (a földutakon azonban jó órányira lévő) St. Brieux község közelében dombos vidék, szántóföldek és erdőrészek, nagyobb tavak váltogatják egymást. Itt áll eldugva az apró, 1930-ban emelt, 1983-ban védetté vált **Little Moose Church**, melyhez a telket annak idején id. Daku János adományozta. Itt működött a St. Philippe misszió, mely ellátta a környék magyar, olasz, szlovák, román és egyéb nemzetiségű katolikusait. Másnap reggel mentem ki oda, a templom azonban zárva, ezért a templomhoz legközelebb lakó, német származású farmer feleségét kérdezem meg, hogy ki viseli az épület gondját. Telefonál is a harmadgenerációs Németh Kathynak, aki a templom egyik gondozója. Ő elég jól beszél magyarul, a szüleivel aztán odajöttek délre, apja Bakos Nándor, aki 11 más csecsemővel együtt az ebben a kis templomban először megkeresztelték csoportjában volt. Az öreg is jól beszél magyarul és igen meghatódott a ritka magyar látogatóval való találkozáson. A templom előtt kőgúlán emlékmű, a pionírok leszármazottai emelték, rajta a nevekkal.

Átmegyünk a **temetőbe** is, ahol a többi nemzetiség mellett a magyar nevek Danku, Sanesh (Szenes), André, Nagy, Németh, Szabó, Papp, Horváth, Pallag, Kun, Bakos, Latkoczky, valamint Kruppi József és Irén, Szankár Jozsef és Erzsébet. Az utóbbi két sír hátuljára az elhunytak rövid története is fel van vésve, így tudjuk meg, hogy Kruppiék a szabolcsi Jékéről ill. Révaranyosból, Szankárék pedig Révaranyosból ill. Gemzséből valók. Valaha állt itt közösségi terem is, de az 1970-es évek táján elbontották, miután az eredeti népesség lecsökkent. Találkozónk után Kathy megmutatja volt farmjukat, melyen felnőtt, azóta már másé, s elvisz oda is, ahol korábban az a **két tanyasi iskola** állt, ahova a magyar gyerekek jártak - mindkettőnek kis kőtömbön lévő emléktábla állít emléket, amit az itt tanulók adományoztak. Végül a saját farmjukon még előveszi a szokásos vastag könyvet és más papírokat, ezekről is készítek néhány képet, majd a főútra visszafelé menet Yellow Creek-ben meglátok egy már nem működő üzletet, rajta a felirat *Kun's Confectionery and Gas Bar*. Sőt, e faluban még az **ukrán orthodox temetőben** is (Yellow Creek Saints Peter and Paul Ukrainian Orthodox Cemetery, 1936) is látok magyar neveket, egy Mészárost és több Borsát.

St. Brieux, St. Philippe Mission, Little Moose Church, előtte az emlékmű

Wakaw nagyobb település Saskatoontól másfél órányira keletre, mezővárosi hangulat. Jövet-menet többször érintem. Előző nap koraeste értem ide, gyorsan körülnéztem, mielőtt szállást kerestem, amit aztán St. Benedictben találtam meg. A kanadai katolikus templom előtt kőfeszületet látok (akár az Alföldön is állhatna!), talapzatán a *To the Glory of God. Donated by George Kardos* felirattal. Rendben, helyben vagyunk.

Másnap a templom vietnámi papja híveihez, Nagyékhoz küld át, akik magyarul már nem beszélnek, csak a szokásos néhány kifejezést értik, *Isten áldja, köszönöm szépen*. Készségesen segítenek a magyar vonatkozású dolgokban, megmutatják a vastag helytörténeti emlékkönyvet. Itt működtek a Buda és Dunaföldvár nevű tanyasi iskolák, sőt, a földek között húzódó school district-eket is így hívták. Az iskolák neve meg van örökítve a **helytörténeti múzeumban**, ahol a városka magyar telepeseinek története elég jó arányban jelenik meg. (Érdekesség: a Buda iskolába járt a már említett kiplingi Dakuné Piroska, aki itt nőtt fel.) A **katolikus temető** nagyobb része szinte kizárólag magyar(országi) neveket mutat, Nagy, Toth, Latos, Kukucska, Kaszas, Boldis, Bator, Takarcsik, Borzush/Borzash (Borzas), Rács, Hujber, Herman, Zsombor, Hegedus, Kun, Virág, Keresztes, Perge, Nyirfa, Hábetler, Solymos, Fogus (Fogas), Roll, Zsömbör, Johancsik, Sváb, Fűri, Révész, Firneisz, Majer, Olajos, Krausz, Kardos, Kulrich, Domotor, Osze (eredetileg Ősze), Asztalos, a **baptista temető** szintén (Imre, Maki/Makie – aki Dakuné nagyapja, Nyuli, Baracskai, Hegedus, Kiraly, Kutasi,

Fabian, Galambos), a rendes **városi temetőnek** (Wakaw Cemetery) pedig egy kis hányada (Messaros, Nagy, Latos, Hegedus, Molnar, Galambos, Kassay, Kiss, Barna, Siba, Csordas, Boldis, Nemeth). Az előbb említett, ma már **kanadai katolikus templom** egyébként még az 1920-as évek végén a magyar és a német katolikusok egyesülése nyomán jött létre, amikor a németek temploma leégett. Két magyar utalást a templomon belül is találok, az Osze és Hegedus neveket az előtéri hirdetőtáblán. Egy névsorból ítélve egyértelműen magyar pap csak Solymos Oszkár volt itt 1911-14-ig.

Vasárnap délelőtt az istentisztelet előtt a **baptista templomban** is készítek képeket, találok magyar neveket a falakon és hirdetésekben. Utána irány a külterület, képek azokról a részokről, ahol a volt Buda és Dunaföldvár iskolák álltak, majd véletlenül útmenti táblát látok meg *Hegedus Beach* felirattal. A város határában lévő tó egy része ma üdülőövezet, valaha magyarok birtoka volt, s ők nevezhették el (vagy a valamikori tulajdonosról nevezték el) a tópart szakaszait. Persze továbbmegyek, hátha van több is, s persze hogy van még *Osze Beach*, *Siba Beach*, *West Osze Beach* is. Ezeket a magyar vonatkozásokat csak a véletlennek köszönhetően találtam meg, a beszélgetések során nem kerültek elő, persze az itt lakóknak nem újdonság, ezért ilyen “apró” dolgok megemlétese sokszor nem jut az eszükbe. S végül a **hősi emlékmű**, rajta a magyar nevek Viczko, Solymos, és a temetőből már ismert Maier/Majer.

Wakaw, George Kardos kőkeresztje a város katolikus temploma előtt

Jó félnapos út keretében látogatom meg **Mistatim** falut, a tartomány közepén fekszik, a mezőgazdasági művelésre alkalmas terület és az északi erdőségek határán, elég vad, eredetileg lápos-mocsaras vidéken. Ennek a falunak a magyar háttéréről is egészen véletlenül értesültem, amikor tíz nappal korábban Calgaryban a kezembe került az 1940-es Ruzsa-kötet. Ebben írnak a volt magyar református közösségről, s egy kép a durva farönkökből ácsolt parókiát is mutatja. Ennek feltehetően már híre-hamva, de a falu szélén lévő **temetőben** valóban rátaláltam sok magyar sírra, Pokol, Nagy, Pataky, Gergely, Eros, Horwath, Király, Kun, Kozsán, Szabo, Oleksza, Virag, Szucs, Kovach, Marczin, Palko, Máté, Roller, Károly, Toth, Orosz, Biro, Andris, Barna, Patoki, Petriko (ő az erdélyi Tenkéről való), Pallag nevekkal. Egy helybéli egy másik, vagy 15 km-re a falun kívül eső apró temetőről is tud, bent az erdőben. Neki is indulok a leírás alapján, de kb. félúton vissza kell forduljak, ami tízéves praxisom alatt talán másodszor esik meg, hiszen ha valami célpontról értesülök, akkor nem szoktam feladni az odajutást. Itt azonban az út már annyira kátyús, hogy a kocsim nem bírta volna, pedig megkísértem egész a szélén, a bokrokat súrolva is átaraszolni. De a józan ész kénytelen-kelletlen mégis felülkerekedik, ilyen helyen, ahol ki tudja, mikor jár arra valaki legközelebb, nem jó elakadni, ráadásul szinte trópusian párák a hőség, köröz a kötelező rovarfelhő, arról nem is beszélve, hogy telefon-térérő itt sincsen. Így csak tudni fogok arról, hogy a keresett temetőkertecske valószínűleg az egykori Árpád református gyülekezeté volt. Egy későbbi internetes keresés mindössze három (magyar) sírt jelez rajta, de hát a temető az temető...

Magyar sír Mistatim temetőjében

Másnap megyek fel **Leask** faluba, mely Mistatimmel egyvonalban fekszik, s magyarjairól szintén a Ruzsa-kötetnek köszönhetően tudok. A község **temetőjében** sok magyar sír, Radics, Fábián, Sutch/Such/Szucs, Galambos, Balla, Budán, Surányi, Bartos, Veres, Fajt, Toth, Teszeri, Unyi, Barsi, Barcsik, Boskay, Monus, Tarhos, Nagy, Mayer, Kish, Sallai. Ezt követően bementem a helyi RM irodába, felhívjuk a helyi tűzoltóparancsnokot, a magyar származású Vern Unyit, aki a nyelvet már nem bírja, de útbaigazít a volt **magyar baptista templom és temetőhöz**. A már szokásos 20-30 km-es földutazás után meg is találom a templom toronysisakjából készített kis emlékművet (*Magyar Baptist Church 1916-1960, Welcome, a hátoldalán Original steeple, labour and material by Ernie and Maggie Toth, Vern Unyi, Paul Bocskay. Restored 2008.*)

Leask, a volt baptista templom emlékműve, tőle jobbra a fák közt a benőtt temető

Tőle száz méterre a bozóttal, embermagasságú fűvel már teljesen ellepett temetőcske, *Hungarian Baptist Cemetery, 1914-1950*. Néhány külső sírhoz sikerül hozzáférnem, közben hadakozva a jókora szúnyogokkal és a kullancs helyi, 3-4 mm-es, strapabíró (ujjbeggyel a kocsni ülésén szinte szétnyomhatatlan) változatával, a woodtick-kel, mely bozótos helyen rögtön csapatostul rámászik az emberre. Sikerült lefényképeznem Rev. Alexander Bocskay (1869-1925) lelkipásztor sírját, valamint még egy Bocskay és több Mónus nevet. A lelkész sírját gyengülő kis vaskerítés veszi körül, ráerősítve viszont

még egészben megvan a volt kis templom félméteres makettje, így hát azt is tudjuk, hogy a volt templomépület nagyjából hogy nézett ki. A környéken elszórt sok kis tó között van Bocskay és Banda Lake nevű is, nyilván e családoké (volt) a terület. Az irodában kapott 2016-os RM-térkép Fajt, Toth, Banda, Radics, Barsi, Nagy, Bartos és Monus földtulajdonos neveket is feltüntet. Még annyit, hogy Saskatchewan tartományban három helyen volt magyar baptista templom, Leasken, Wakawon és Kiplingen. Utóbbi kettő, ahogy említettem, elkanadaiasodva bár, de még működik, igaz, nem az eredeti épületben, hanem a faluba beköltözve újabb templomban.

Ugyanaznap a következő állomás **Rothermere**. Itt ilyen nevű falu tulajdonképpen nincs is, csak tanyavilági terület megnevezése. A források szerint volt itt is magyar iskola 1930-64-ig, melynek emlékét az út szélén emléktábla őrzi, valaha posta, bolt, közösségi terem is. Mára csak a temető maradt meg (egy kereszteződésnél tábla jelzi, hogy **Rothermere Cemetery**, ez kell legyen az), melyet elvadult állapotából néhány éve egy magyar származású testvérpár, Bulyákiék és férjeik hoztak rendbe, s próbálták rekonstruálni, hogy melyik sír kit rejt, hiszen nem mindenütt volt sírkő, csupán korhadt fakereszt.

Rothermere Cemetery, az előtérben a magyar alapítók emlékműve

Ez a temető is olyan mellék-földúton áll, ahol naponta ha három-négy autó elhalad, annak már hírértéke van. Közepén kőgúlán emléktábla, mely a magyar telepések 1927-es ideérkezését örökíti meg, Dr. Hoffmann Ferenc lelkész vezetésével. A nevek között Barna, Bulyaki, Horvath, Karkus, Kovac, Kun, Molnar, Toth és Varga az egyértelműek magyarok. Szokás szerint itt is rákötök egy nemzetiszín szalagot a kapura. Aztán próbálom kideríteni, hogy a magyar templom megvan-e még, behajtok egy erdőszéli farmházhoz, a nagyvárosból vagy negyven éve kiköltözött kanadai gazda és tanárnő felesége nem tud róla, mindenesetre leültetnek egy kávéra, a végén a férfi öccsének akar fogadni, de sajnos muszáj továbbmennem... Az egyik Bulyáki-nővérrel is sikerül végül találkoznom, több üres porta után találomra hozzájuk is bekopogok. Ő mutatja meg, hol állt valamikor a magyar gyülekezet apró temploma, a temetőtől úgy 150 méterre az egyik útkereszteződésben. S odébb látok még egy Goller nevet is egy gumijavító műhely hirdetőabláján, állítólag az is magyarországi eredetű család.

A következő nap rövid megálló Saskatoonban, majd immár másodszor Reginában, ahol a Magyar Klubban interjút készítek a székelyföldi Mihálykó Zoltánnal, aki 1953 óta megszokítás nélkül tagja a klubnak. Koraeste érek vissza Kiplingbe, ahol rövid interjú Dakuékkal, vacsorára is ott tartanak, éppen az USA-ban lakó erdélyi vendégeik érkeznek, ők is baptisták, s Ceausescu diktatúrája elől először itt kaptak menedéket. Daku Péter humora most is megmutatkozik (a vendéghez: *Most már ihatsz kávé, már nem vezetsz!*).

Langruth, a magyar telepések és volt templomuk emlékműve a temetőben

Este 8 körül indulok tovább Manitoba tartományba, alvás a kocsiban Brandon város határában, majd mehetnék rögtön Winnipegbe, de a korábbi viharfelhők szétoszlottak, így hát irány **Langruth** falu. Csak annyit tudok, hogy van vagy volt ott is magyar katolikus templomocska, egy internetes utalás alapján találok meg kb. tíz km-re a falutól. Az 1937-ben épült **Szent Imre** 2005-ig állt, úgy hallom, leégett, a kis **temető**kert példás rendben van, benne pedig kis modern emlékmű a haranggal és angol felirattal, mely *Isten veled*-del zárul. A nevek Veréb, Soós, Lasson (azaz Lasso), Mák, Balog, Tarkó, Szabó, Hegedus, Kelemen, Kovács, Czeranko, s itt nyugszik az alapító Soós István atya is (+1947), akinek rokonsága is volt a telepesek között, így Soos farmot is látok kiírva a közelben.

Dél körülre átérek a két órányira lévő **Rivertonba**, ahol magyar katolikus templomocskáról tudok. A vele egybeépült Hnausa falurészen a vegyesboltba kérdezek be, itt egyébként minden izlandi, ez Észak-Amerika legnagyobb izlandi diaszpóratelepülése, eredetük szintén vagy száz évre nyúlik vissza. Megmondják, nagyjából merre van az 1931-ben emelt **St. Joseph templom**, a Balaton Road-on kell legyen, elsőre nem látom, másodszorra újabb útbaigazítás után megtalálom. Kapuátmászás, fényképek kívülről, mögötte a temetőben többségében magyar nevek, Soós, Tuba, Reizer/Reiser, Varga, Horvath, Zöldy, Oroskovits, Moritz, Gergatz, Csentsits. Majd irány a közeli tópart, ahol az egyik partszakasz neve Balaton Beach, s látok még Balaton Bay és Duna Bay utcatáblákat is. A vegyesboltban kaptam meg a még ittlévő néhány magyar gazdacsalád egyikének nevét, Gergátz Ottó és Veronika, a szomszéd farmokon külön-külön a két fiuk. Ottóék délután 3 körül érnek haza, rövid beszélgetés után visszavisznek a templomhoz, náluk van a kulcsa, így belülről is megvannak a fényképek. Megtudom azt is, hogy a partszakasz magyar elnevezései későbbi eredetűek, Veronika apja, az 56-os Pammer Mihály járta ki őket a 80-as években. Ő is itt nyugszik a templom mögött, s róla még annyit, hogy a kétóránnyira lévő Winnipegben ő alapította egy társával a ma is működő magyar hentesüzletet, amit ma az unokaöccse vezet. Végül rövid megálló a másik kis helyi temetőben (**Hnausa Cemetery**), ahol csak néhány magyar sír van a sok skandináv között, Bagaméry, Horvath, Oroskovits, Lakatos és Bódy, viszont 3-4 cm-es hártyásszárnyú rovarok tömkelege, ellepik a legtöbb sírkövet és persze engem és az apparátot is, még másnap is találok belőlük az ingem zsebében. Szerencsére az autóban a lehűtés hatására hamar megmerevednek, legalább ott már nem zavarhatnak.

Riverton-Hnausa, St. Joseph templom

Winnipegi két nap után mentem ki a **Polonia** névvel jelölt területre, a várostól kb. három óra. Ez sem önálló település, hanem földrajzi jelölés, a XIX. sz. végi magyar telepesekre utaló, magyar tájakra emlékeztető festői Hun's Valley része, s ma már mindössze a templomból és néhány apró melléképületéből, és egy szemközti farmból áll. Úgy húsz évvel érkezésük után a magyarok továbbhúzódtak a szomszédos Saskatchewanba, ezért az utánuk érkező lengyel telepesek határozzák meg ma is a terület jellegét és persze annak mai neve is rájuk utal. Először GPS-koordináták alapján a domboldali **temetőbe** megyek, csak néhány magyar névvel találkozom, Smith (Kovacs)- és Eros-sírokkal, a többi mind lengyel. Aztán vissza a szépen rendben tartott, de felújításra szoruló **St. Elisabeth of Hungary fatemplomhoz**, a szemben dolgozó gazda nyitja ki, belül magyar utalás nincs, bár a nevét a magyaroknak köszönheti. A kertben két emlékmű, az egyik a volt tanyasi iskolának állít emléket, a másik a terület telepesének, itt meg van említve a Hun's Valley név, s van utalás a magyarokra, igaz, pontatlanul és általánosan csak "kelet-európaiakként". A kertben nagy Mária-grottó, évente egyszer sok lengyel származású jön itt össze találkozóra és szentmisére. Magában a templomban ma már csak Szenteste tartanak misét, ha ki tudnak vitetni valahonnan egy papot.

Polonia és a Hun's Valley látképe

Kanadában az utolsó vidéki megálló **Woodridge** falu, az itteni, száz évvel ezelőtti magyarokról is csak a Ruzsa-kötet tömör említéséből tudok. **A faluszéli temetőben** valóban sok a magyar név, Bodnar, Polhe (József), Bencze, Gerus, Zuppán, Nemeth, Horvath, Orban, Riha, Foldy, Sebastyen. De felmerül a szokásos kérdés, van-e nyoma a valamikori magyar templomnak, illetve van-e más magyar vonatkozás? A benzinkútnál mondják, hogy van **még egy kis temető** néhány kilométerrel kijebb. Egy jónak tűnő csapáson be az erdőbe, az utacska egy-két kilométerrel a kavicsos főúttól már csak egyre keskenyebb keréknyom, sehol senki, derékig érő fű, szúnyogfelhők, elakadni itt se lesz jó, így hát rükverc, csak félúton visszafelé találok egy kiszélesedést, ahol hat-nyolc kis ide-odával épp meg tudok fordulni. A következő csapás mentén viszont hamarosan meglátom a fák között a ma már elhagyott kis temetőrészt, s valóban látok néhány magyar sírt itt is, Szilágyi, Kálmán és Mezzo (eredetileg talán Mező? – olaszok erre nemigen voltak). Magyar templomról ellenben nem tud senki. Talán majd legközelebb.

Magyar sír a woodridge-i temetőben

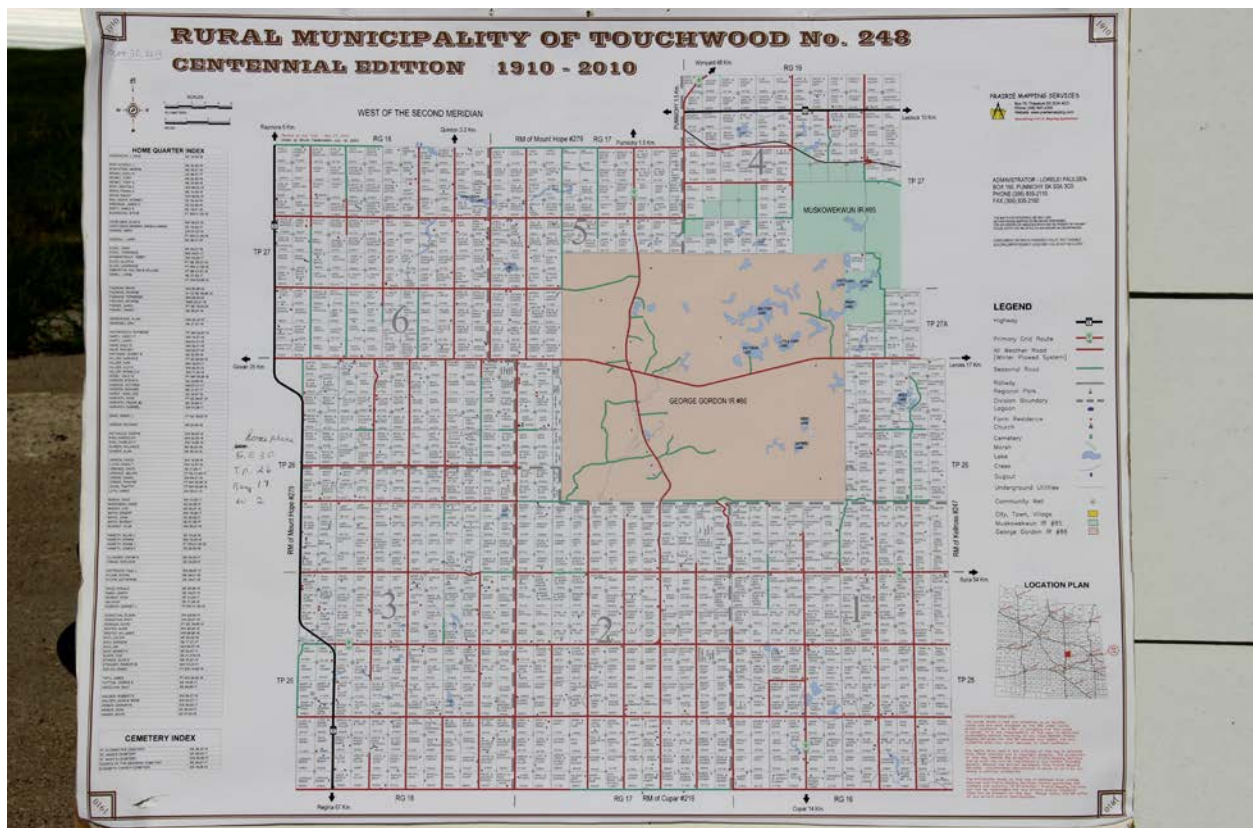
Az USA-ba Minnesota államba lépek be szombat dél körül egyszemélyes határátkelőnél, Pinecreek falu közelében, s itt is indián rezervátumokon át megyek tovább, persze itt is feltűnik egyszer csak a semmiben, a mocsaras vidék közepében egy kaszinó. Minneapolisban másnap négy olyan templomot látogatok meg, melyeknek volt vagy van magyar vonatkozása. A kanadai útszakasznak tehát vége, de a Michigan állam legészakibb részén, a valamikori rézbányák, Copper Country területén lévő **Kearsarge** még jól beleillik a beszámolóba. Ez is olyan hely, ahová már sok éve készülök, de annyira messze van mindentől, hogy csak most tudtam beleilleszteni az útitervbe. Vasárnap délután 4 körül indulok neki, este 9 felé szállás kempingben Wisconsin és Michigan határán, ahol július közepén is hűvös az este. Másnap reggel korai indulás, mert $\frac{1}{2}$ 10-kor van találkozóm Calumet városban a helyi Keweenaw National Historical Park fiatal, egyenruhás levéltárosával, aki ha jól emlékszem finn és ír származású. A táj Pittsburgh és környéke volt bányavároskaira emlékeztet, a terület a XX. sz. első felében virágzott. Először kimegyünk a néhány km-re lévő Kearsarge településrészre, megmutatja, hol állt az épületről elnevezett Church Street-en a volt magyar református templom, melyet 1900 táján emeltek, a magyarok a harmincas évekig használták rendszeresen, míg a bányák ki nem merültek, s miután bezárt, 1951-ben lebontották. A parókia ma családi házként szolgál, s a kertben kiállítva ott van a fő

trófea, a jókora sarokkő a magyar felirattal és évszámmal, *1908 Magyar Reformed Church*. A falu **hősi emlékművén** is van néhány magyar a rengeteg finn név között, két Tóth, három Veres, ebből kettő neve Verrish-nek van írva, Jackovich, Takacs. Közelében áll a **Wolverine Market vegyesbolt**, a szintén magyar eredetű Lutz-család üzemelteti. A **levéltárban** már elő vannak készítve a magyar emlékek, hímzett templomi asztalterítő (*Dudik Józsefné ajándéka az Úr asztalára 1909. május 30*), néhány levél (az egyiket Gáncsos Péternek címezték a michigani Flintre, mely korábbi fontos magyar központ Detroittól északra, s egy boríték Kearsarge-ra Mr. és Mrs. Joseph Czapp-nak a fiuktól), régi fényképek a templomról és a Calumetben működött magyar boltról (*Yoo és Reshovsky Magyar Üzlet*), magyar nyelvű *Bányász Híradó* című rovatok a *Miner's Bulletin* nevű újságban az 1913-as nagy bányász-sztrájk idejéből (melynek során a zavargásokban egy magyar lány, Margaret Fazekas is életét vesztette), s a valamikori Red Jacket-i (a környék egy másik megnevezése) betegsegélyező hatalmas díszes zászlaja (*A Red Jacket-i Mich. Első Magyar Betegsegélyző Egylet*. A sarkában: *Készítette Papp Ferenczné 1909 juni 27*, a hátoldalán: *Alakult 1897. július 4-én*). (Ez az egyik legrégebbi magyar dísz-zászló, amit a Kárpát-medencén kívül láttam, hozzá hasonlót őriznek Lethbridge magyar klubjában is.) Végül lemegyünk a pincében lévő kis, egyszerű fotóstúdióba, ahol egy 1905-6-os járasi (Houghton County) címjegyzéket is lefényképezek a benne levő magyar nevek miatt.

Kearsarge, a néhai református templom sarokköve

Mivel délelőtt a templom sarokkövét nappal szemben tudtam csak lefényképezni, ami nem az igazi, dél körül még egy gyors ötlettől vezérelve visszamegyek a templom volt helyére. A fiatalasszony otthon van a két kisgyerekekkel, mondom, hogy délelőtt már jártunk itt az officerrel, megfordíthatnám-e a követ egy fénykép erejéig. Ing le, jó negyedórás birkózás a nagydarab kővel, de ha már ilyen messzire eljöttem, akkor ne ezen múljon a dolog, itt is megvan tehát a napsütötte kép. Kézmosás a slagból, s végül rövid megálló a városka elég kiterjedt **Lake View temetőjében**, ahol csak néhány magyar sír felfedezésére van időm, Szuch, Palagyi, Pekár, aztán egy Yoo Lidia, azaz Joó nevű csecsemő nyughelye, aki valószínűleg a már említett magyar üzlet egyik tulajdonosának rokona, s végül egy Soltész János, *Itt nyugszik Soltész János, béke hamvaira, születet 1890. jul. 4-én Ung megye, Dobóruszka, és meghalt 1915. okt. 29-én Allouez, Michigan. És e keresztet emeltette Pekár János és neje Becsavel Mária 1917 július hó 22-én.* Többre sajnos nincs idő, estére a jó 650 kilométerre lévő Chicagóban kell lennem, s közben még De Pere-ben is megállok egy órára az ottani amerikai premontrei St. Norbert apátságban, a kommunizmus elől menekült magyar szerzetesek nyomai után érdeklődve.

Quinton egyik külterületének RM-térképe, kb. 50X50 km-es terület

A földek közötti tíz nap után már vastag rovar- és porréteg az autó elején